

Annona Nova VIII.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

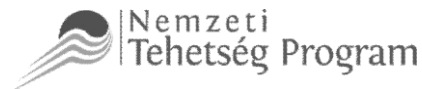

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2016

Szakmai lektorok:

Bánkúti Gábor, Barabás Gábor, Csibi Norbert, Fedeles Tamás,
Járai Róbert, Kisantal Tamás, Rónaky Eszter, Szendi Zoltán
Weiss János

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jelent meg.
NTP-SZKOLL – 15-0041

Kiadó: Kerényi Károly Szakkollégium
Felelős kiadó: Bagi Zsolt

Szerkesztők:

Lisa Obermeier, Máté Zsolt, Rétfalvi P. Zsófia, Szanyi-Nagy Judit,
Vilmos Eszter, Vörös Eszter

Borítóterv:

Szanyi-Nagy Judit

Nyomdai előkészítés és kivitelezés:

Virágmandula Kft.

ISSN: 2061-4926

© A szerzők, 2016

© A szerkesztők, 2016

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

András Csaba: Előszó	7
Kocsis Árpád: „Ez a törvény?” – Velencei vizeken ne kalmárkodj	11
Fetzer Beáta: Die Verkörperung der Angst – Die literarisch-anthropologische Erscheinung der Angst in Fräulein Else und Spiel im Morgengrauen von Arthur Schnitzler	23
Zsupos Norbert: Elmélet és gyakorlat Gilles Deleuze filozófiájában – Michael Hardt Deleuze-értelmezéséről	37
Bodrogai Dóra: A két főszereplő közötti kapcsolat dinamikája Szabó Magda Az ajtó című regényében és ennek filmadaptációjában	49
Vilmos Eszter: Emma és az okos szüzek – Két versfordítás-elemzés	65
Kovács Péter: Polémiák a Liliomos Herceg körül – A Szent Imre-legendahistoriográfiájának áttekintése	85
Ignác Ágoston: Megjegyzések a 14. századi krónikaszerkesztményhez – Historiográfiai áttekintés egy jelenleg zajló kutatáshoz	99
Sipos Balázs: A Kodály Zoltán úti lakótelep építése 1967-től 1985-ig	111
Sipos Balázs: A pécsi Nagyárpádi városrész (Árpádváros) építéstörténete 1974–1990 között	125
Endródi Edina: A bélyegtörvény történeti áttekintése a bostoni újságok tükrében	145
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai a 2015/2016-os tanévben	161
A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai a 2015/2016-os tanévben	162
A Kerényi Károly Szakkollégium év végi konferenciájának plakátja	163

Kovács Péter vagyok, a PTE BTK harmadéves magyar–történelem tanár szakos hallgatója. Amellett, hogy második évemet töltöm a Kerényiben a közösségi élet más területén is aktív vagyok; 2016 januárja óta a Hallgatói Önkormányzat alelnökéeként tevékenykedem. Kutatási területem 2015 őszétől a kora Árpád-kori elbeszélői szövegek filológiai vizsgálata. Jelenleg hagiografikus szövegek összehasonlító vizsgálatával foglalkozom: a Szent Imre-legenda körül kialakult datálási vitához szeretnék érdemben hozzászólni. E tanulmányban a legenda historiográfiai összefoglalására törekedtem, mely készülő TDK-dolgozatom egyik fejezete.

KOVÁCS PÉTER

Polémiák a Liliomos Herceg körül

A Szent Imre-legenda historiográfiájának áttekintése

Bevezetés

Dolgozatomban Szent Imre legendájának kutatástörténetét mutatom be. Az államalapító uralkodó Szent István fiát 1083-ban avatták szentté, legendája nem sokkal ezután keletkezhetett. A történetírást a legújabb időkhöz foglalkoztatta a szöveg és annak variánsai. Az aktuális kutatási tendenciák fényében megállapítható, hogy számos módszer áll rendelkezésre a legenda megközelítésére: az összehasonlító elemzés, az egyháztörténeti kutatás, valamint az új, informatikai lehetőségekkel kiegészült szövegközpontú vizsgálatok egyaránt hasznosnak bizonyulhatnak a kutatásban. Dolgozatomban rá kívánok világítani az eddig megjelent szakirodalmi polémiákra, és ezek mentén ismertetem a lehetséges kutatási irányokat.

Maga a legenda keletkezési időpontja problémás. A szövegben olvasható lehetséges kiindulási pont, Álmos herceg konstantinápolyi útja ugyanis többes datálást tesz lehetővé. A szerzőség kérdése újabb utakat nyit meg: a potenciális szerző személye (Fulco/Filko) és

társadalomban betöltött szerepe (monasztikus vagy világi funkció) további kérdéseket vetnek fel.

Vizsgálatom fő tárgyai tehát ezek a kérdéses pontok lesznek. A dolgozatban az egyes kérdések rendjében először összevetem az eddigi szakirodalmi álláspontokat, majd az összefoglalást követően megpróbálom felvázolni, milyen lehetséges kutatási irányok rajzolódnak ki a szöveg és a kutatói hagyomány tanulmányozása közben.

A műfaj

A korai magyar írásbeliség jelentős elbeszélő történeti műfaja a krónika mellett a legenda, azaz a szentek *vitája*. A legenda (szó szerinti jelentésében: „olvasandó mű”) a középkori vallásos irodalom központi része. Gyökerei az antikvitásig nyúlnak vissza, előzményei a görög-római életrajzírásban keresendők.¹ A szent életét mint folyamatot és követendő példát mutatja be, középpontjában általában az Istennel való kapcsolat és az emberiség szeretete, szolgálata áll. Az első ilyen jellegű művek a vértanúakták (*acta*) és szenvedéstörténetek (*passio*) voltak, ezekből fejlődtek ki az életideált megfogalmazó elbeszélő szövegek.² Előbbiek mindössze egy tettet (*actus*) mutatnak be, míg az utóbbiakban egy megmunkált, eszményített életút állomásait fedezhetjük fel.³ A hangsúly tehát nem a történeti hitelességre helyeződik, hanem arra, hogy a kiválasztott személy példát mutasson bizonyos életformák utánzására. Gyakran megfigyelhető a

¹ Bővebben: ADAMIK Tamás: „Einhard *Vita Karoli Magni* című művének viszonya Suetonius *Divus Augustus* című életrajzához”, in: *A Középkor szeretete. Tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére* (szerk. KLANICZAY Gábor – NAGY Balázs) ELTE BTK, Bp., 1999., valamint SÁGHY Marianne: *A Biblia újratöltve. A keresztény életrajz a késő antikvitásban*, Aetas, 2014/1., 5–25.

² Peter BROWN: *A szentkultusz: Kialakulása és szerepe a latin kereszténységben*, (ford. SÁGHY Marianne), Atlantisz Kiadó, Bp., 1993.

³ MIKLÓS Péter: *A monarchizmus és a tisztaság erénye Szent Imre herceg legendájában – Kultuszának eszmetörténeti hátteréhez*, Aetas, 2002/4., 89–96.

propagandisztikus jelleg is, így a történeti hűségre való törekvés a háttérbe szorul.⁴

A kereszténység felvételének időszakában a Magyar Királyság területén az írásbeliség képviselői elsősorban külföldről térítő céllal érkezett klerikusok voltak, idővel azonban a helyi származású papság is fontos szerephez jutott.⁵ Az 1060-as évek és az 1150-es évek között valamennyi már befogadott magyar szentről íródott legalább egy legenda.⁶ A hagiográfiai irodalom elsősorban kolostorokban, Magyarországon vélhetően Pannonhalmán, bencés környezetben virágzott. A Szent Márton hegyi bencés monasztikus közösség Szent Benedek regulájához híven a megtartóztatás (*continentia*) erényét gyakorolta. A szerzetesi életben fontos eszmények, a virrasztás, a zoltározás, a bocsánatkérés aszketikus gyakorlata mind kimutatható az Imre-legenda szövegében is.⁷

Szent István király fiának, Imre herceg testének felemelésére (*elevatio*) 1083. november 5-én Székesfehérvárott került sor. A herceget a hitvalló szentek körébe fogadták be. A magyar szentek sorában a legszembetűnőbb eltérés az ő hagiológiában és historiográfiában megformált és bemutatott alakja között van. A legenda⁸ – amely a szüzesség, önmegtartóztatás, tehát a papi nőtlenség dicsőítésének szándékával készült – kevés történeti adatot közöl Imre életére vonatkozólag.⁹

⁴KRISTÓ Gyula: *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*, Osiris, Bp., 2002, 20–27.

⁵FONT Márta: *Keresztény nagyhatalmak vonzásában: Közép-és Kelet-Európa a 10–12. században*, Balassi, Bp., 2005, 25.

⁶KRISTÓ Gyula: *Magyar historiográfia...*, i. m., 27.

⁷Lásd: MIKLÓS: *A monarchizmus...*, i. m.

⁸*Scriptores rerum Hungaricarum 1–2. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery*. Utószó, bibl., függelék: SZOVÁK Kornél – VESZPRÉMY László, Bp., 1999, 449–460. Magyar fordítás: Árpád-kori legendák és intelmek. *Szentek a magyar középkorból I.* (összeáll., szerk. ÉRSZEGI Géza), Bp., 1999, 62–67.

⁹KRISTÓ Gyula: *Magyar historiográfia...*, i. m., 26.

Kéziratok és a felhasznált kiadás

A legenda legrégebb ismert kézirata a reuni – ma Rein, Eisbach, Ausztria – cisztercita kolostorban található, az úgynevezett 69. számú kódexben lelhető fel.¹⁰ Ez a feltételezések szerint igen szoros kapcsolatban lehetett az őslegendával, keletkezési ideje a 13. század elejére, esetleg a 12. század végére tehető.¹¹ Az eredeti szöveg bizonyos kiegészítésekkel számtalan további helyen olvasható: a bécsi,¹² a müncheni¹³ és a párizsi kódexek¹⁴ is ezt veszik alapul. Ezen kódex eredetinek tartott szövegét használta fel Albert Poncet 1894-es kiadványában, illetve ezt veszi alapul és egészíti ki a Szentpétery-féle *Scriptores is*.¹⁵ További két, a bevezető különbségével jelölt szöveggyűjtemény különíthető el: az egyik a Gyulaféhérvári kódexben található és a 15. század közepére datálható,¹⁶ a másik a Lvov-Lembergi kódexben olvasható és szintén a 15. században keletkezhetett.¹⁷

Szentpétery Imre szerkesztésében 1938-ban látott napvilágot a két kötetben megjelent *Scriptores rerum Hungaricarum* (SRH). Szentpétery és munkatársai (Bartoniék Emma, Domanovszky Sándor, Madzsar Imre stb.) tevékenysége a XI–XII. század legfontosabb latin nyelvű forrásait tette elérhetővé. A második kötetben tizenhét Árpád-kori forrásszöveg található, köztük Szent Imre herceg legendája. A kötetek értéke abban rejlik, hogy elsőként tette egy kiadásban hozzáférhetővé az államalapítás utáni két évszázad latin nyelvű

¹⁰BRADÁCS Gábor: „Heinricus filius Stephani, qui tantis miraculis claruit.” Szent Imre herceg a középkori európai történetírásban, in: *Történeti Tanulmányok XVI. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa* (szerk. VELKEY Ferenc), Debreceni Egyetem, Debrecen, 2008 [2009], 51–72.

¹¹TÓTH Sarolta: *Magyar és lengyel Imre legendák*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica, Tomus 11., Szeged, 1962, 3.

¹²A Bécsi Nemzeti Könyvtár 3662. számú kézirata.

¹³A Müncheni Közkönyvtár 18624. számú kódex.

¹⁴A Párizsi Mazarin Könyvtár 1773. számú kézirata.

¹⁵Lásd sic

TÓTH: *Magyar és lengyel...*, i. m., valamint FONT: *Keresztény nagyhatalmak...*, i. m.

¹⁶A Batthyány-könyvtárban őrzik I. 76. szám alatt.

¹⁷Az Ossoliński-Intézet kézirattárában II. 1944. szám alatt lelhető fel.

epikus forrásait, valamint forráskritikai szempontból vizsgálta az elérhető forrásbázist, és elvégezte történeti-filológiai feldolgozásukat.¹⁸ Második kiadása Szovák Kornél és Veszprémy László gondozásában 1999-ben jelent meg.¹⁹

Dilemmák a szerző személye körül

A legendát vizsgáló kutatók közül Erdélyi László volt az első, aki kísérletet tett a szerző személyének meghatározására. A szövegből arra következtetett, hogy a legenda írója – Álmos herceggel együtt – 1109-ben járt Konstantinápolyban, és nem szerzetes, hanem inkább bencés vagy kanonoki iskolában tanult diák lehetett.²⁰ Erdélyi azonosított egy Fulko nevű hospest, aki 1146-ban kelt végrendelete²¹ alapján vagyonát a pannonhalmi és vértesszentkeresztesi monostorok, valamint egyetlen lánya között osztja meg. Fulko külföldről érkezett a Magyar Királyság területére és itt Álmos herceg őrnöke („studio servitutis clericalis”)²² lett, majd később Szerafin esztergomi érseknek és öt veszprémi püspöknek²³ szolgált.²⁴ Erdélyi véleménye szerint a szerző a legendabeli hét csók történetét pannonhalmi forrásból meríthette, míg az ötödik és hatodik fejezet tartalma – a Veszprémben tett szüzességi fogadalom – veszprémi hagyomány volt.²⁵ Erdélyi úgy gondolta, ha figyelembe vesszük a szerző egyházi

¹⁸ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I–II.* (szerk. SZENTPÉTERY Imre), Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1937–1938.

¹⁹ SZOVÁK-VESZPRÉMY: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. II.* (szerk. SZENTPÉTERY Imre), Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1938, 725.

²⁰ ERDÉLYI László: *Szent Imre és kora*, Atheneum Kiadó, Bp., 1930, 44–46.

²¹ Wenzel Gusztáv: *Árpádkori új okmánytár*, Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I. 1001–1235. Pest, 1860. 58.

²² ERDÉLYI: *Szent Imre...*, i. m., 58.

²³ Máté, Nana, Martyrus, Péter és Pál püspökök – Uo., 58.

²⁴ Uo., 45–46., valamint ERDÉLYI László: „I. István magyar király, Imre herceg és Gellért püspök szentté avatása”, in: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I.* (szerk. SERÉDY Jusztnián), MTA, Bp., 1938, 559–570.

²⁵ Uo., 46.

műveltségét, illetve a helyi kötődéseket – Pannonhalma, Veszprém és Esztergom esetében, ahol Imre herceg nevelkedett, egyértelműen azonosítható a szerző személye. Kételkedésre ad okot azonban, ha számolunk azzal, hogy ebben a korszakban nem valószínű, hogy világi ember legendát írt volna. Emellett pedig az is vitatható, hogy a legenda Álmos környezetében keletkezhetett, mert a szövegen egyértelműen érezhető a clunyi reformmozgalom, a cölibátus eszményének hatása.²⁶

Madzsar Imre – Erdélyihez hasonlóan – szintén elképzelhetőnek tartotta Fulco hospes szerzőségét, többek között Álmos németekkel történő szimpatizálása és a Konrád-csoda német eredete miatt.²⁷ Madzsar azonban az Istvánra vonatkozó „primus rex noster” és a „noster rex et apostolus” kifejezések mögött magyar szerzőt sejtett. Ezt nem tekintette azonban egyértelmű ténynek.²⁸ Példaként hozta fel Albericust, Kálmán törvényeinek összeíróját, aki műve előbeszédében szintén „sancto patre nostro” szavakkal beszél az államalapító uralkodóról.²⁹ Továbbá bizonyítja, hogy Fulko már Álmos Konstantinápolyi útja előtt, 1095 táján elhagyhatta urát, mivel Szerafin érsek 1095–1104 között szolgált Esztergomban. A pannonhalmi jelenet részletes leírásából, a kolostorok reguláinak ismeretéből, valamint a szerző esetleges egyházi műveltségéből³⁰ kiindulva Madzsar úgy vélte, hogy a legendát csakis egy klerikus személy, vélhetőleg egy szerzetes írhatta.³¹

Vargha Damján az előbbiekkal ellentétben mű szerzőjeként Szent Mór pannonhalmi apátot – 1036-tól pécsi püspököt – jelölte meg. Az utolsó két fejezet Vargha szerint később, az 1083-as szentté avatás

²⁶ TÓTH: *Magyar és lengyel...*, i. m., 12.

²⁷ A Konrád-csoda lehetséges forrásairól bővebben: BÁCSATYAI Dániel: *Az Imre-legenda Konrád-csodájának hagiográfiai forrása*, Magyar Könyvszemle, 2014/2., 141–162.

²⁸ MADZSAR Imre: *Szent Imre herceg legendája*, Századok, 1931, 35–61., 56.

²⁹ Uo., 56. (2. lábjegyzet)

³⁰ Tizenhárom szentírási idézetet azonosít, valamint felismeri a Codex Regularum használatát. – Uo., 56.

³¹ Uo., 57.

után, esetleg a 12. század elején készülhetett. Ezeket egy másik szerző illesztette az összöveghez.³²

Bollók János 1996-ban ismét rávilágított, hogy a legenda szerzője ismerte a szerzetesi szabályokat és szokásokat. Több szöveghelyről mutatta ki összehasonlító vizsgálat segítségével, hogy Szent Benedek Regulájából emelték át őket a legenda szövegébe. 10 évvel későbbi tanulmányában összefoglalja kutatási eredményeit, amelyet mi is helytállóan tekinthetünk. A szerző kilétének tisztázásához a szöveg jelenti az egyetlen támpontot. Pannonhalmi kötődésére Maurus ábrázolásából következtethetünk.³³ Maurus azonos azzal a Mórral, aki gyermekként Pannonhalmán nevelkedett, itt végezte iskolai tanulmányait, majd később a monostor apátja lett, míg Szent István 1036-ban Pécs püspökévé ki nem nevezte. A tisztség betöltése során megírta két egykori rendtársa, András-Zoerard és Benedek legendáját. Ebben a munkában pannonhalmi éveiről is említést tesz. Mór emléke évtizedek elteltével is élhetett még a pannonhalmi közösség környezetében. A legenda szerzője Mórban mint íróban az elődjét láthatta, tiszteletét pedig azzal fejezte ki, hogy az epizódok egyikét neki szentelte.³⁴ A legenda szövegének nyelvi megformáltságán, a szókincs és a szóhasználat terén egyaránt kimutatható, hogy a szerző járatos volt a bencés közösség szokásaiban, ismeri alapmunkáikat, az *officium* egyes részeit, végzésének sorrendjét, a zsolttárok szerepét a bencés zsolozsmában.³⁵ Schlenk Orsolya a következőképp érvel: ha figyelembe vesszük, hogy a korszakban mind magyarországi, mind regionális szinten kik írhattak legendákat, azokkal a kutatókkal kell egyetértenünk, akik szerint a legenda írója vélhe-

---

³² VARGHA Damján: *Költői szépségek Szent Imre-és-legendájában*. Győri Szemle 1933, 43–51., 79–92., 44.

³³ BOLLÓK János: „A Szent Imre-legenda”, in: *Mons Sacer: 996–1996: Pannonhalma 1000 éve. I–III.* (szerk. TAKÁCS Imre), Pannonhalma, 1996. I., 341–355., 344.

³⁴ Uo., 344.

³⁵ Uo., 343

tőleg egyházi személy, nagy valószínűséggel egy pannonhalmi bencés szerzetes lehetett.³⁶ E véleményhez dolgozatom is csatlakozik.

A datálás

A legendában található egy utalás, amelynek segítségével meghatározható a mű keletkezési ideje. Itt a szerző Álmos konstantinápolyi útjáról értekezik: „*Nec hoc pretereundum esse puto, quod aliquando, Constantinopoli cum domino Alme/Almo [sic!] duce commoranti...*”³⁷ („*Úgy gondolom, azt sem kell mellőzni, hogy mikor egyszer urammal, Álmos herceggel Konstantinápolyban időztem...*”³⁸ - Csóka J. Gáspár fordítása) Álmos herceg és testvére, Könyves Kálmán király kapcsolata a források alapján zaklatottnak mondható.³⁹ A hercegnek két bizánci útjáról tudunk, az egyik 1108-ban, a másik 1125–1127 között történhetett.⁴⁰ A szakirodalomban mindkét időpontra datálják a szöveg keletkezését.

Erdélyi László hosszasan foglalkozott a mű keletkezési időpontjával, és álláspontja mellett több érvet sorakoztatott fel. Mivel István fiát 1083-ban avatták szentté, a Konrád-csodának mindenképpen ezután kellett történnie, méghozzá az „*in diebus nostris*” szókapcsolatból adódóan az író idejében, a „*qui tunc temporis Pannonie prefuit*” szófordulat alapján László király uralkodása alatt kellett végbemennie.⁴¹ Ha elfogadjuk, hogy a szerző felhasználta István nagyobbik és kisebbik legendáját műve megírásához, akkor a legenda nem keletkezhetett 1110 előtt. Az 1110 utáni időszakra utal Álmos 1109-ben történt konstantinápolyi útjának „*aliquando*” szóval

³⁶ SCHLENK Orsolya Éva: *Szent Imre herceg legendája historiográfiájának áttekintése*, BA-szakdolgozat, Pécs, 2013.

³⁷ *Scriptores...*, i. m., 456.

³⁸ *Árpád-kori...* (összeáll., szerk. ÉRSZEGI Géza), i. m., 65.

³⁹ Bővebben: BAGI Dániel: *Egy barátság vége. Álmos 1106. évi alávetése és az Árpádok korai dinasztikus konfliktusai*, Századok, 2003/2., 381–411.

⁴⁰ MADZSAR: *Szent Imre herceg legendája*, i. m., 53.

⁴¹ ERDÉLYI: *Szent Imre...*, i. m., 41–43.

történi említése.⁴² Erdélyi elgondolása alapján a legenda 1130 körül keletkezett, így a szerző személye megfeleltethető Fulciónak, Álmos írnokának.

Madzsar Imre szintén foglalkozott tanulmányában az István- és Imre-legendák összefüggéseivel. Erdélyivel ellentétes nézete szerint a szerző nem ismerte az István-legendákat, noha ezek bizonyítottan korábban keletkeztek. Az Imre neveltetésére vonatkozó részeket véleménye szerint egy későbbi másoló vette át a nagyobbik István-legendából. Ez bevezetőként került beillesztésre az Imre-legenda elé, így annak két bevezetése lett.⁴³ A Hartvik-legendában ellenben bizonyítható, hogy az Imre-legenda egyik ősváltozatából merítette a görög érsek látomásának jelenetét. Madzsar úgy véli, hogy mivel Hartvik Könyves Kálmánnak ajánlotta művét, legendájának mindenképpen a király halála (1116) előtt kellett elkészülnie. Madzsar vizsgálta továbbá a legenda megszületésének célját: ő is a szüzesség erényének magasztalását látta legfontosabb vonásának, ami – szerinte – a legenda keletkezését illetően szintén Kálmán király korára utal.⁴⁴ Az 1112-es esztergomi zsinat papi nőtlenséget kötelezővé tevő határozata elválaszthatatlanul összefügg a legenda keletkezésével. Madzsar kiemeli: nem lehet véletlen, hogy a legenda szerzője megemlíti VII. Gergely pápát,⁴⁵ a cölibátus élharcosát, aki Imre felemelésekor volt az egyház vezető püspöke.⁴⁶

Horváth János összefoglaló munkájában egyetért azzal, hogy a legenda Kálmán király uralkodása alatt keletkezhetett. A XI. századi legendákat az 1083-as szentté avatások eredményének tartja. Véleménye szerint az Imréről írt legenda 1107 után keletkezhetett.⁴⁷

⁴² Uo., 42–43.

⁴³ MADZSAR: *Szent Imre herceg...*, i. m., 43.

⁴⁴ Uo., 58–61.

⁴⁵ Akit keresztnevéen „Hildebrand”-nak nevez a szövegben.

⁴⁶ MADZSAR: *Szent Imre herceg...*, i. m., 58.

⁴⁷ HORVÁTH János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei* (A Magyar Szemle könyvei IV.), Bp., 1931, 27.

Vargha Damján szerint a legenda még Szent István idejében, 1031–1036 között íródhatott.⁴⁸

Bartoniek Emma úgy gondolta, hogy a mű 1109 és 1112 között keletkezhetett.⁴⁹ Elfogadta Madzsar érveit, azonban Vargha Damjánnal és Erdélyi Lászlóval vitába keveredett. Előbbi véleményével szemben a kronológiát állítva vizsgálatának centrumába úgy véli, a korai keletkezést cáfolja a legenda eredeti bevezetése, amely az 1083 körül keletkezett *Legenda Maior* bevezetésének rövidebb átírata. Állítása szerint a legkésőbb 1083-ra keltezett Nagyobb *Legenda* írásakor Mór püspök már túl idős volt ahhoz, hogy a hercegről szóló mű szerzőjének tekinthessük.⁵⁰ Erdélyi álláspontját azzal az indokkal vetette el, hogy Hartvik munkájában felhasználta az eredeti Imre-legendát, így szerzője azt nem írhatta 1130 körül.⁵¹ Ezt támasztja alá Bradács Gábor feltevése is, aki tanulmányában amellezt érvel, hogy a magyar krónikakompozíció úgynevezett II. Géza- és III. István-kori folytatója, bár nem használta fel, de ismerte a legendát, tehát a legenda szerkesztésének még a 12. század közepe előtt be kellett fejeződnie.⁵²

Mint láttuk, a kutatásban régóta folyik a vita arról is, hogy melyik legenda keletkezett előbb: a Hartvik által szerzett István-legendá, vagy az egyelőre ismeretlen szerző által alkotott Imre-legendá. Madzsar Imre,⁵³ Horváth János,⁵⁴ Richard Pražák⁵⁵ és Bollók János⁵⁶ az utóbbi szöveget tartják korábbiaknak, és a konstantinápolyi útból kiindulva úgy gondolják, hogy a legenda 1107, illetve 1108,

⁴⁸ VARGHA: *Költői szépsége...*, i. m., 43. (1. jegyzet)

⁴⁹ *Scriptores...*, i. m., 443.

⁵⁰ Uo., 443.

⁵¹ Uo., 443–444.

⁵² BRADÁCS: *Heinricus filius Stephani...*, i. m., 55.

⁵³ MADZSAR: *Szent Imre herceg...*, i. m., 42–43.

⁵⁴ HORVÁTH János: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1954, 153.

⁵⁵ PRAŽÁK, Richard: *A 11. századi legelső magyarországi szentekről szóló legendák datálásának és tipológiai besorolásának néhány kérdéséről*, *Történelmi Szemle*, 1982/3., 444–457., 445–446.

⁵⁶ BOLLÓK: *A Szent Imre-legendá*, i. m., 349–350.

1109 után keletkezett. Kiindulópontként az 1112-es évet, a II. esztergomi zsinat feltételezhető időpontját jelölik meg, mivel a gregorianizmus által hirdetett papi nőtlenség e zsinatot követően kezdett el terjedni a Magyar Királyság területén. Ez alapján a szöveget vizsgáló történészek Hartvik püspök művét az Imre-legenda kivonataként értékelik, keletkezési idejét pedig Kálmán király uralkodásának utolsó szakaszára helyezik.⁵⁷

A másik nézet képviselői (Erdélyi László,⁵⁸ Tóth Sarolta,⁵⁹ Csóka J. Lajos⁶⁰) úgy gondolták, hogy a Hartvik püspök által írt legenda keletkezett előbb. Véleményük szerint az Imre-legenda elsőségét megkérdőjelező érvek jórészt arra hívják fel a figyelmet, hogy Szent Imre életrajzírója a hartvik-i mű tudósításából kiindulva alkotta meg saját mondanivalóját. A szerző a bővítés módszerét alkalmazva mind a *Legenda Maiort*, mind Hartvik művét felhasználhatta, viszont a görög püspök látomásáról szóló részletet csak ez utóbbiból vehette át – foglalja össze a fenti említett kutatók álláspontját Thoroczkay Gábor.⁶¹

Thoroczkay alapján helytállónak tekinthető tehát az a vélemény, amely az Imre-legendában a papi nőtlenség programját látja. Megjegyzi, hogy az 1110-es években a szentekről írott legendáknak állást kellett foglalniuk az ekkor már Magyarországon is megjelenő gregoriánus eszmék tárgyában. A pápai reformeszméket hirdető részek azonban hiányoznak Hartvik művéből, teszi hozzá, ebből pedig szintén a herceg életrajzának későbbi keletkezésére következtet.⁶² Schlenk kiegészítése szerint az Imre életéről írt legenda későbbi keletkezését hangsúlyozhatja az utazás idejének meghatározása mellett az „*aliquando*” szó is, amely annak régebbi bekövetkezése

⁵⁷ THOROCZKAY Gábor: „Megjegyzések a Hartvik-féle Szent István-legenda datálásának kérdéséhez”, in: THOROCZKAY Gábor: *Írások az Árpád-korról: Történeti és historiográfiai tanulmányok*, Bp., 2009, 81.

⁵⁸ ERDÉLYI: *Szent Imre...*, i. m., 45–46.

⁵⁹ TÓTH: *Magyar és lengyel...*, i. m., 29–35.

⁶⁰ CSÓKA J. Lajos: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században* (Irodalomtörténeti Könyvtár 20.) Bp., 1967, 182–185., 214–217.

⁶¹ THOROCZKAY: *Megjegyzések a Hartvik-féle...*, i. m., 82.

⁶² Uo., 83.

utal.⁶³ Schlenkkel egyetértve az sem valószínű, hogy az 1110-es években a legenda szerzője dicsekedett volna Álmos herceg ismerettségével, aki ekkor már utolsó harcait vívta Kálmánnal. Ez majd csak 1131-től, az Álmos-ági királyok uralkodásától válik időszerűvé.⁶⁴

Összegzés

Az ezredfordulón a kereszténység elterjedése a kelet-közép-európai térségben magával hozta az írásbeliség megjelenését, ami a történetírás mellett a hagiográfia, vagyis a szentek életrajzaival foglalkozó műfaj megszületéséhez vezetett. A magyar szentekről szóló legendák egyik mintapéldánya az Imre-legenda: propagandisztikus céllal készült, a szentté avatási eljárás után, vélhetően egy pannonhalmi bencés keze nyomán. Mindemellett fontos kultúrtörténeti adalékokkal is bír: a korai magyar szerzetesi élet egyik fontos forrásaként is értelmezhető.

Dolgozatomban áttekintettem az Imre-legenda körüli szakirodalmi polémákat. Mint látható, a most már több mint 100 éves kutatói hagyomány mindaddig nem tudott egyértelműen tisztázni a szöveghez kapcsolódó két igen fontos kérdést. Számos kísérlet történt a szerző személyének azonosítására, illetve a szöveg konkrét keletkezési idejének meghatározására. Újabb kutatási eredményekre azonban mindaddig nem számíthatunk, amíg kiegészítő forrásanyag nem kerül elő vagy új szempontokból nem vizsgáljuk meg a rendelkezésre álló korpuszt.

Ebben lehet segítségünkre a modern hagiológia tudományterülete. A XX. század derekán Nyugat-Európában kialakult diszciplína, mely a történettudomány és az irodalomtörténet határán helyezkedik el, új vizsgálati és kritikai nézőpontból tekint a szentéletrajzokra.⁶⁵ A „hagiográfiai diszkurzus”⁶⁶ eredményeit Magyarországon

⁶³ SCHLENK: *Szent Imre...*, i. m., 31.

⁶⁴ Uo., 32.

⁶⁵ Elsősorban František Graus, Martin Heinzelmann és Marc Van Uyttinghe munkássága érdemel kitüntetett figyelmet.

Klaniczay Gábor⁶⁷ és Sággy Marianne⁶⁸ kutatásai prezentálják. Sággy elutasítja a szentéletrajzok referenciális viszonyaira valamint irodalmi előképeire irányuló kutatói kérdéseket. Álláspontja szerint nem a műfaji átvétel tárgya a fontos, hanem annak miéértje és hogyanja. A „forrásról a szövegre, a szentről a társadalomra, a szövegről a szöveggörnyezetre” helyeződik a vizsgálatok fő hangsúlya - állítja.⁶⁹

Készülő TDK-dolgozatomban – e tendenciákat figyelembe véve – új aspektusból olvasom újra a szöveget. A Szent Imre-legenda képi, szimbolikus világát elemzem a kortárs értelmezési lehetőségek tükrében. Ehhez a korabeli egyházi műveltség és az antik alapokon is nyugvó középkori kultúra világát hívom segítségül. A Takáts József által „implikációk döngicsélésének”⁷⁰ nevezett elsődleges kontextust fogom keresni, azaz megvizsgálom azokat a tényezőket, amelyek a szöveget megalkotásakor érthetővé tették a kortárs befogadó számára. Mindenekelőtt annak feltérképezését tartom fontosnak, hogy a korban mit és hogyan értettek a szövegben, mit jelentettek az utalások és a képek. Miért ezeket és miért így alkalmazták? A legendák „stiliztikai díszítményekkel megformált irodalmi alkotások”,⁷¹ amelyek „toposzok halmazából”⁷² épülnek fel. A toposzok eredetének és jelentésének megfejtése véleményem szerint alapfeltétele bármilyen szövegértelmezői tevékenységnek. A további kutatás célja, hogy ezen az úton elindulva (a szerző kilétének és a szöveg keletkezési korának problémáit zárójelbe téve) közelebb juthassunk az Imre-legenda tágabb összefüggéseinek megértéséhez.

⁶⁶ MICHEL DE CERTEAU: *The Writing of History*, Columbia University Press, New York, 1988.

⁶⁷ KLANICZAY GÁBOR: *Az uralkodók szentsége a középkorban: magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*, Balassi, Bp., 2000.

⁶⁸ SÁGGY MARIANNE: *Isten barátai. Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban*, Kairosz, Bp., 2005.

⁶⁹ Uo., 47–48.

⁷⁰ TAKÁTS JÓZSEF: *Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2001/3–4., 316–324.

⁷¹ KRISTÓ: *Magyar historiográfia...*, i. m., 23.

⁷² FONT: *Keresztény nagyhatalmak...*, i. m., 39.